

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА**

Свідоцтво
про державну
реєстрацію
серія KB
№ 23982-138223
від 14 червня 2019 р.

**ВИЩА
ОСВІТА
УКРАЇНИ**

Засновано
в 2001 році

Передплатний індекс
23823

**ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ ЧАСОПИС
4 (87)' 2022**

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.4(87)

Засновники

ДЕРЖАВНЕ ІНФОРМАЦІЙНО-ВИРОБНИЧЕ ПІДПРИЄМСТВО
ВИДАВНИЦТВО «ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА»
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

Редакційна колегія журналу «Вища освіта України»

Головний редактор

Віктор АНДРУЩЕНКО, доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, ректор Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Редакційна колегія

Валентина БОБРИЦЬКА, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної філософії, філософії освіти та освітньої політики Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

Наталія ДЕМ'ЯНЕНКО, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки і психології вищої школи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Любов ДРОТЯНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного авіаційного університету

Наталія КОЧУБЕЙ, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (заступник головного редактора)

Сергій КУРБАТОВ, доктор філософських наук, старший науковий співробітник, завідувач відділу лідерства та інституційного розвитку вищої освіти Інституту вищої освіти НАПН України

Владислава ЛЮБЕРЕЦЬ, доктор педагогічних наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Олена МАТВІЄНКО, доктор педагогічних наук професор, завідувач кафедри педагогіки і методики початкового навчання Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія МОЗГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Мар'я НЕСТЕРОВА, доктор філософських наук, професор, академічний куратор модуля Жана Моне «Соціальна згуртованість в освіті та врядуванні: європейські студії» Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Володимир СЕРГІЄНКО, доктор педагогічних наук, професор, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Віолета СКИРТАЧ, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін Донбаського державного педагогічного університету

Діана СПУЛБЕР, доктор філософії, професор Університету Генуї (Італія)

Наталя ТИТОВА, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики професійної підготовки Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Олена ЯЦЕНКО, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Редакційна рада

Віль БАКІРОВ, доктор соціологічних наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна

Галина БЕРЕГОВА, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри професійної освіти Херсонського державного аграрного університету

Леонід ГУБЕРСЬКИЙ, доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, радник ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Володимир ЄВТУХ, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, декан факультету соціально-економічної освіти та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Ірина ЄРШОВА-БАБЕНКО, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Наталія РІДЕЙ, доктор педагогічних наук, професор кафедри освіти дорослих Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Григорій ТОРБІН, доктор фізико-математичних наук, професор, проректор з наукової роботи Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова

Адреса редакції:

01601, м. Київ вул. Пирогова, 9,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
тел.: +38-044-239-30-17

Матеріали для публікації можна надсилати електронною поштою: wou@ukr.net
сайт журналу: www.wou.npu.edu.ua

Схвалено рішенням вченої ради НПУ ім. М. П. Драгоманова,
протокол № від 24.11.2022.

УДК 009:130.2

DOI 10.31392/NPU-VOU.2022.4(87).02

«КУЛЬТУРА МОВЧАННЯ» ЯК ІНСТРУМЕНТ «ПОЛІТИКИ ГОЛОСУ»

Катерина ГОНЧАРЕНКО

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії Національного
педагогічного університету
імені М. П. Драгоманова м. Київ
agneshka13@gmail.com
ORCID 0000-0003-1162-9464

© Гончаренко К., 2022

Ключові слова: culture of silence/
культура мовчання, «атрофія досвіду»,
видимі, оприявлення, голос, «політика
голосу», мовчазна згода.

В даній статті розглядаються різні аспекти в розумінні «культури мовчання», зокрема, тлумачення даного явища у східній та західній традиції, а також феномену «політики голосу», що застосовує мовчання в якості тактично-стратегічного інструментарія.

В східній та західній традиціях «культура мовчання», як власне і «політика голосу», формують відмінні концептосфери смислів, які в свою чергу є поясненням до потенційного оперування мовчанням, тишею, паузами чи голосом. Якщо для східної людини мовчання є духовною практикою, частиною її особистого шляху в пошуках себе, то для західноєвропейської людини, яка завжди була орієнтована на зовнішній

світ, перевага буде віддана голосу, що виступає запорукою вираження власної волі, своєї позиції, згоди/незгоди, а мовчання буде оцінене всього лише в якості пасивної поведінки, або й неспроможністю/нездатністю мати власне я. Відповідно у західній культурі, для влади, яка провадить лише «політику голосу» мовчазність людини не свідчить нічого, окрім згоди та підкорення. Спротив мовчанням для владних структур не значить абсолютно нічого. А в людині, яка поступово зникає до того, щоб лише сприймати голос умовно сильніших, поступово атрофується досвід спротиву, досвід вираження особистої волі, вона втягується в параноїдальну схильність та острах бути оприявленим чи видимим.

липні 2016 року в Непалі відбувся протестний перформанс – «Культура мовчання» (Protest Performance «Culture of Silence»), що набув широкого розголосу та резонансу, не лише завдяки видовищності, але й тим вимогам, які мали за мету донести до влади протестувальники. Насамперед, в митецькому меседжі йшлося про забезпечення кращих медичних послуг для бідних громадян та деприватизацію системи медичної освіти в країні. Звісно, можна вважати неабияким «нахабством» та навіть зухвальством вимагати від влади змінити те, що є економічно чи ідеологічно вивіреною стратегією, але не про це (тим більше, що до особливих зрушень чи змін дана акція не призвела). Тут радше важливість становить той факт, що дана, нехай і митецька акція, все ж відбулася; що завідомо мовчазна згода, вмонтована в традицію відсутності «проявляти голос» чи говорити «про важливе» десь за межами кухні взагалі унеможлиблює будь-які конструктивні зміни в будь-якій системі: будь-то політика, економіка чи освіта.

Отже, **об'єктом** даного дослідження виступає «культура мовчання» в її множинності тлумачень, а **предметом** є горизонт перспектив для «мовчазної більшості», що обирає «соціальне мовчання» як певний орієнтир чи життєву позицію, яку використовує «політика голосу». **Мета та завдання** дослідження полягають у з'ясуванні специфіки поля проблем довкола «тактично-стратегічного мовчання» сучасної людини.

Вступ. У 1963 році Paul Simon та Art Garfunkel співали «The Sounds of Silence». Західноафриканське прислів'я стверджує: «Мовчання – це теж мова». Англійський поет Томас Карлайл переклав фразу «Мовчання – це золото» з німецької у своїй книзі «Sartor Resartus» у 1831 році. У VI столітті китайський філософ Лао-Цзи стверджував, що «Мовчання є джерелом великої сили». Багатьом азійським традиціям притаманне декількахвилинне мовчання; в той час як канадійці чи американці, як правило, ніяковіють, коли в розмову заповзає навіть секунд-

на пауза. Більш гіпертрофовано це і в таких культурах, як італійська та латиноамериканська, де люди часто перебивають або перемовляються одне з одним, тому мовчання ніколи не западає. У багатьох азійських країнах вважається ввічливим робити паузу на кілька секунд, перш ніж відповісти на запитання, щоб показати, що ви обміркували питання та свою відповідь, таким чином демонструючи достатню серйозність чи повагу до співрозмовника. На противагу цьому багато західних країн, де мовчання розглядається як порожнеча, поспішають аби її заповнити. У цих культурах, якщо людина не може негайно відповісти на запитання, вмикається тривожність, що її можуть сприйняти як таку, що не знає відповіді. Відповідно, коли стикаються представники різних культур, то плутанини не уникнути. До прикладу, розмова між малайзійцем і американцем. Коли малайзієць не відповідає негайно, американець продовжує говорити далі, сподіваючись отримати відповідь від малайзієця; тоді як малайзієць чекає паузи, мовчання, щоб з'явилася змога знову долучитися до дискусії. Зрозуміло, що мовчання є важливим для будь-якої з культур. Але чи знаємо ми, що воно означає? Особливо, коли універсального визначення не існує. Спосіб використання мовчання залежить як від культури, так і від ситуації.

Вся розлогість значення «культури мовчання» досить часто зводиться до загальноужиткової відмови від прийняття чи визнання певної проблеми людиною, групою людей, суспільством etc. В будь-якому випадку за мовчазним жестом, будь-то суперстійкої поведінки буддійського вчителя чи панічності зневіреного, прихований певний мотив, який не завжди є виправданим та власне який поступово призводить до так званої «атрофії досвіду» вмикати Голос чи свідомої відмови ним користуватися. Звісно, тут ми можемо одразу згадати цілу низку вчень, які розкажуть все про недосконалість та обмеженість мовних засобів, про фальшивість слова чи неможливість ним виразити абсолютно все. Однак, коли йдеться про соціальне буття до якого тяжіє

сучасна людина, то власне мовчання може вказати хіба на застряглість в параноїдальних страхах, відсутність гідності чи применшення її значення, уникання прямого контакту з проблемою/гострим питанням, слідування ефекту «заплющених очей», або й банально – тупість. Адже саме за таким мовчанням завжди слідує згода. Мовчазна згода на насилля, дискримінацію, пригнічення; на владу-з-марнославства, каву-без-кофеїну, картоплю-без-нітратів; на аполітичність в умовах війни, на інфікованість конформізмом, на безвідповідальне застрягання в бездумній масвидовищності.

Про що мовчать тубільці? До питання горизонту можливих смислових тлумачень поняття «культура мовчання». Якщо зануритися в смислову характеристику «культури мовчання», то слід розпочати з розподілу у визначеннях та розуміннях в контекстах Сходу та Заходу. Власне як і культура вини чи совісті, мовчання для східної людини має певне духовне підґрунтя і жодним чином не зумовлене зовнішніми факторами/подразниками. Для східного світогляду характерним є те, що він більше ґрунтується на самоізоляції та обособленості людини від зовнішнього світу та зосередженні на внутрішньому духовному шляху: жовті апельсини електричних вогнів висвічують орієнтир зсередини і формують систему з водяних дзеркал та відображують саму сутність я. Для Сходу характерне пасивне підпорядкування людини загальножиттєвій силі природи. Істинне ж знання в східній культурі осмислюється як глибокодумне занурення в себе або мовчання. Не дарма прихильники дзен стверджують, що його сутність можна лише відчутти, пережити, але неможливо пізнати розумом. До речі, творчий метод М. Гайдеггера, що є співзвучним східним розумовим практикам, зокрема, традиції дзен, виведено саме в формулу: зрозуміти явне через неявне, те, що висловлене, через те, що не може бути висловлене, зрозуміти слово через мовчання, суше – через несусхе, буття через ніщо.

Звісно, що для пояснення явища мовчання в східній традиції, суцільним неві-

глаством було б ототожнення всього Сходу, тому для ілюстрації та увиразнення палітри конотативних смислів питання ми візьмемо японський контекст. Мабуть не буде значним відкриттям те, що саме мовчання має певні градаційні зрізи. До прикладу, може бути мовчання як демонстрація поведінки чи мовчання-заклякання etc. У японській культурі мовчання є, насамперед, виразником ширості людських почуттів. Для японців небагатослівність є властивою характеристикою, адже не має нічого більш недостепенного, ефемерного та фальшивого аніж слова, які є настільки ж неприродними, як актори, що вийшли з театру. Саме того, вони досить часто нагадують образ рибалки, який вміє чекати, знаючи, на що саме чекає. Плюс до того, можна занурюватися в слова, що є суцільною імітацією справжності, а можна занурюватися у своє внутрішнє я, яке є рухомим відчуттями та нетерпимим до слів, якими повністю не можна передати весь зміст відчутого. Тому, саме за кількістю слів, як би то дико не було, можна визначати на скільки ширію є людина. Або ж мовчання в знак «характерей». Це той тип мовчання, який засвідчує максимальний рівень взаємопорозуміння, коли будь-які слова, то лише ознака невігластва та позірське вправління в ораторському мистецтві. Чи от мовчання як суцільна норма. Цей тип японського мовчання формується на основі пауз, інтонації, вмінні формулювати думку. Досить часто саме він показує рівень інтелігентності та інтелектуальності людини. Оскільки, невміння витримувати паузи засвідчує те, що людина не поважає співрозмовника (а пауза в перемовинах і витримується для того аби показати, що опоненту надано право для висловлювання думки), чи вказує на поверхневність та інфантильність, а відповідно і ненадійність співрозмовника, якщо, до прикладу, він дає швидко відповідь не зависнувши попередньо в мовчазному задумі для того аби все зважити. Не будемо впадати в надмірне перераховування всіх аспектів загадковості мовчазного японського образу та наразі підсумуємо

наступне: мовчання в японській культурі є певного роду духовною практикою, яка постійно повертає людину до свого сутнісного, духовного, сталого та справжнього. Людина не ховається за мовчанням, вона свідомо йде в нього аби дослухатися до свого внутрішнього когоро.

Власне момент мовчазності японців об'ємно виражено в фільмі Мартіна Скорсезе «Мовчання» [8]. Де, навіть за релігійними мотивами та мучеництвом християнина, ми можемо помітити гігантський духовний шлях, що випадає на долю однієї людини, витісненої за межі келії чи письменницького столу. З перших кадрів фільму глядач потрапляє в атмосферу туману над Нагасакі, тишу португальського храму, що заповзає у вуха, оприявнює глядача перед величною фрескою і коли все це розсіюється виявляється, що він йде своєю дорогою як один з учасників сюжету, що розігрується. Сходження до Бога відбувається в мовчанні, мовчазність самого Бога, мовчання перед стражданням, звабою чи насиллям. Не дивлячись на діалоги, що присутні в фільмі, все ж той ефект, який формує кінострічка — це радше дві години тиші, з якої поступово викристалізуються оформлені у слова смисли, що сформувалися за рахунок власного балансування по кромці сюжету власної душі.

Досить специфічним, але не менш цікавим для нашої розвідки було ставлення до мовчання, а відповідно і формування певної культури у тубільців. Насамперед, слід зазначити, що дослідники приходять висновку, що мовчазність у більшості спільнот тубільців була обумовлена саме факторами їх суспільної організації: виконання функцій, ролей, завдання — це все сприяло тому, аби кожен займався своє справою і не витрачав дарма часу. Відповідно сформувалася думка, що саме для тубільців вираження будь-чого характерне через діяльність, але не через слова. Слів боялися, адже вони могли порушити тишу і спокій, яким оточено царство духів. Власне, це ми можемо побачити навіть з ритуалів, які проводилися шаманом чи будь-якою іншою постаттю та які супрово-

джувалися наспівуванням чи викрикуванням певного звукового ряду, але слово могло фігурувати декілька разів, або й без нього. До прикладу. «Амазулу, щоб викликати дощ, збирали череду чорних бугаїв, вбивали одного з них і мовчки з'їдали, а потім спалювали кістки за межами поселення - ось три різні сюжети в одному дійстві» [4, с. 99]. Чи ритуали з жертвоприношенням, коли напередень дійства поряд зі священною твариною, яку мали принести в жертву збиралися старійшини роду, головною «рекомендованою поведінкою було — мовчання» [4, с. 114], допоки тварина не втратить статус сакральності. Звісно, не можна стверджувати, що всі племена тубільців були мовчазними спільнотами, навіть навпаки, можемо згадати хоча б індіанців, в яких була поширеною практика збиратися довкола оповідача та слухати історії про його пройдений шлях. Але, знову ж таки, право на слухача та статус оповідача мали лише наділені мудрістю, дорослі члени спільноти, оскільки, тих же таки юнаків з їх теревенями, навпаки відсиляли на, умовно кажучи, ретрити мовчання, подалі в лоно природи, аби вони на одинці з собою навчилися контролювати свої почуття, емоції чи агресивні пориви. В таких ритуалах юнак мав спершу знайти шлях до себе, свого внутрішнього я, а потім в молитві звернутися до духів чи божеств. Щодо останньої, а саме молитви, вона теж була мовчазною. Ще Марсель Мосс звертав увагу на той факт, що лише європеїзовані дослідники почали на певному історичному проміжку часу вишукувати підґрунтя до молитви у високопарності словесних форм вираження католицьких/протестантських священнослужителів. Не звертаючи уваги на недосконалість мовних форм, оминаючи увагою той факт, що сама по собі мова є німою, надто мовчазною аби щось виразити. Тому, він сам беручи за приклад австралійських тубільців та їх молитви, приходить висновку, що «горезвісна убогість словника є трохи більше доказова, аніж самі мовні засоби, якими намагалися висловити ідею молитви, як її розуміли. Звичайно, мова тут не спрацьовувала: ця ідея була чужою для ту-

більш. Немає слова, як і його предмета» [4, с. 296]. Також, варто зазначити, що небагатослівність поширювалася і на міжплеменні взаємовідносини, оскільки не можна було поширювати та розголошувати якісь племенні звичаї, специфіку – власне тому вводилася заборона мовчанням, яка супроводжувалася нависаючою карою з боку духів чи вождя.

В більш пізніх формах існування тубільських об'єднань, почали формуватися нові різновиди мовчазності. До прикладу, у племен апачів з'явилося так зване мовчання в знак презирства. Зокрема, таким чином ставилися до дітей, які поверталися зі шкіл-інтернатів до резервації, ігнорували та намагалися не розмовляти, а інколи і в цілому уникали. М. Мосс мав думку, що мовчання як певний соціальний феномен, як демонстративність поведінки, як маніпуляція etc. В тубільські поселення приходять саме з американського суспільства, власне така ж форма є панівною і в західноєвропейських суспільствах.

Що означає ієрогліф мовчання 黙 на тілі європейця? Зрозуміло, що вищою формою є метафізичне мовчання, зміст якого зводиться до відсутності будь-якого звуку; у ньому відсутній безпосередній і само собою зрозумілий смисл. Безмовність означає те, що вираз не здатний передати складності та глибини буття. Саме в цьому сенсі безмовними виявляються «Чорний квадрат» К. Малевича та музичні твори Дж. Кейджа. Ключова опозиція, що лежить в основі європейської культури – це бінарність звуку та його відсутності. Зазначимо, що європейська культура надавала великого значення слову, а починаючи з ХХ століття стала виявляти інтерес до неказанного, невиразного, замовчуваного людиною як чогось таємничого, що несе в собі певний умисел, загрозу, код.

Говорити для європейця – це, насамперед, означає самозахиститись та самостверджуватись, обстоювати себе та своє місце в соціальній структурі, а відповідно мовчання сприймається, як правило, в трьох модулях: або як щось ненормальне; або як знак капітуляції; або як певним чином вираже-

ний захват на іншу людину. Для європейців людина, яка не подає голосу, воля, яка не виражена голосом, у суспільному сенсі дорівнює нулю. І саме тут варто розуміти, що мовчання розцінюється як царина далеко не метафізична, а втягнена «... в дискусіях про соціальні та освітні процеси, відносини між сферою політики, влади та освіти» [7]. Відповідно, саме виходячи з такого позиціонування, лише завдяки голосу людина починає впізнавати в іншому – людину, і, взаємно впізнаючи, що у кожного є людська воля і бажання, що виражаються у боротьбі і протиставленні, здійснювати своє людське самоствердження та взаєморозуміння. А відтак, будь-яка мовчазність визнається за відмову на оприявлення себе для соціуму, умисна або й не свідомо. Що надає цілковите право для панування так званому політичному голосу, який вдалий до того аби говорити від більшості, яка «утрималася» у вираженні своєї думки/позиції, або мовчазно на неї погодилася.

В історико-філософській ретроспективі можна знайти низку тверджень, які обґрунтовують ідею того, що мовчання модерної людини – це засвідчення неспроможності розуму. Його недосконалість та нездатність до абсолютного осягнення буття змушує людину замовкнути. Тому мовчання в західноєвропейській традиції є не чим іншим, як паузою в говорінні, але в жодному випадку не містичним чи духовним шляхом. «... феноменологічне «мовчання» може бути реконструйоване тільки подвійним виключенням або подвійною редукцією: ставлення до іншого в мені у вказівній комунікації та висловлювання як рівня, який слідує за, згори і ззовні по відношенню до рівня смислу. Між цими двома винятками і проявляється дивна прерогатива голосового посередника» [1, с.85]. Тут варто розуміти, що, до прикладу, тим же таки Ж. Дерріда відкидається гайдегеріанський підхід до мовчання як належності до буття, і увиразнюється формула де голос виступає буттєвим атрибутом, а також свідченням наявної свідомості. Поглиблюється це ще й тим критерієм, що є відмінність між

говорінням, як трансляцією певного фонетично-звукового ряду, та голосом, що прорізається як людська спроможність заявити про себе світу. «Саме загальність слова *de jure* через свою структуру диктує те, що ніяка свідомість неможлива без голосу. Голос є буття, яке виявляє свою самоприсутність у формі загальності як свідомість, голос і є свідомість» [1, с. 87]. Поряд з цим, Ж. Дерріда руйнує уявлення про мовчазний шлях до свого внутрішнього я, натомість пропонуючи практику внутрішнього діалогу, що дає змогу почути самого себе. Саме у внутрішньому діалозі з'єднуються дві форми чистого самовідношення без взаємодії з зовнішніми факторами-посередниками.

Для Жоржа Батая мовчання пов'язане з містичним, але лише всередині мови. Він закликає до звільнення від знакової влади мови, але тільки для того, щоб почути в голій, неприкрашеній і відкритій невідомості мови голос тиші. Містичний досвід, таким чином, буде виявленим, викаже себе в мові, в тиші мови: «І в тому виразі, в якому досвід визначає себе, він за потребою буде і тишею і мовою. Не з безсилля. Мова перебуває у його владі, досвід має силу поставити його на службу. Але є в ньому навмисна тиша, яка необхідна не для приховування, але для вираження з більшою мірою відчуженості. Досвід може бути повідомлено чи викрито, до поки зв'язок тиші, скромності, відстані не змінює тих, ким він грає» [3, с. 312]. Ж. Батай зізнається, що йому не подобається саме слово «містичне», але без нього ніяк не можна, бо його контекстність та зміст дозволяють прокреслювати траєкторію руху людини, яка опинившись вигнаною з буття в умовах обмеженого горизонту життєвої темряви незнання, робить крок в бік подолання розриву меж між зовнішнім та внутрішнім. Це необхідно хоча б для того, аби виявити якісь смисли, що в світлі слів, говоріння, дискурсу — ігноруються.

Ален Бадью якимось задавав питання «чи означає щось ієрогліфічне татуювання на тілі європейця?». В ході розмірковувань про мовчання, можемо з упевненістю сказати — нічого, окрім ознаки трендовості та

схиляння перед модою. Оскільки, те ж таки «мовчання» сприймається у відстороненості від смислів, які закладено в ієрогліф. Для людини, яка не йде шляхом духовного мовчання, то лише відмітина, знак чи ознака спроби інтерпретації чогось значимого, але належного комусь іншому.

«Спаліть кораблі!» Александр Македонський після прибуття в Персію. З огляду на ситуацію з відсутністю мовчазності в європейській культурі, як деякого метафізичного шляху, Жак Рансьєр тлумачить мовчазність та наявність голосу в політичному дискурсі. Зокрема, для нього людина, яка не говорить, яка впадає в мовчання це та що отруєна сумішшю образи чи параної, що прививалася і передається з покоління в покоління. Західноєвропейська традиція мовчання виводилася зі страху, страху невидимого, але всеохопного з супутніми йому довколишніми монстрами. Вона приправлена істериками та претензіями, які нема кому висловити, окрім як тим, хто поряд. Навіть за умови, коли така людина голосно кричить, кидається палкими промовами та ідейністю, всі її потуги схожі: на розхитування стягу схожого на бинт, що тривалий час прикладали до відкритої рани; на клоуна, який багато і довго п'є; батюшку, до якого залишилося запитання після проповіді. Голос, крик — зазвичай, тріснутий, мов крига на березнево-водосховищі, що ось-ось розпадеться на безліч колючих уламків. Адже, будь-які слова, то туман, що намотується величезним клубком павутини на прогорілий чайник, що нагадує спалений рейхстаг, але бажаючий приховати свою понівеченість, а інколи й неспроможність. Голосом намагаються погрожувати, голосом захищаються, тим же голосом бояться чи остерігаються. Голосом передають сентенційні завчені шаблони, що нагадують пограбовані піратами вітрильники. Завдяки голосу людина формує свій власний портрет, який намагається начепити на дошку пошани, але його весь час чомусь вимиває дощем. Таке собі — транзитивне світило із запахом пересмаженого і гіркого, із запахом байдужості і відстороненості, із запахом чужого життя, яке нама-

галися присвоїти та видати за своє. Завдяки голосу людина виривається поза межі власного кокона, поза межі зрозумілого (чи того, що б насамперед треба було зрозуміти), і це завжди виявляється катастрофою, травмою.

Європейська традиція мовчання вирошена на страху та фукіанській параноїдальній нормальності – це жест в бік соціального та політичного схилення та визнання влади «сильнішого». В своїх розвідках Жак Рансьєр, звертає увагу на той факт, що визнана «авторитетність» структур/людей, зарозумілої влади чиновників чи системи змушує людину до мовчання подавляючи своїм голосом. Відповідно, у тих, хто має потужний досвід такого мовчання, рано чи пізно геть атрофується функція спротиву. Окремі ж постаті, які вступають в суперечки, які наважуються на те аби «подати голос», а відповідно заявити про себе або ж потрапляють в зазор передбачений владою, або вступають в боротьбу і програють, оскільки завжди залишаються в меншості, залишаються невидимими.

Будь-яка влада на будь-якому рівні завжди передбачає умови для того аби люди вважали себе видимими і начебто такими, що мають право на те аби щось вирішувати. Але це всього лише одне з правил «політики голосу»: правило передбачене владою. До прикладу, взяти хоча б наше сьогодення. Той факт, що все зараз відбувається на відстані: віддалена робота, дистанційне навчання – все це гомогенно тому, як уявляють світ домінуючі сили. Ж. Рансьєр говорить «Я не вірю, що вся суть у абсолютному контролі над нашим життям за допомогою комп'ютерів. Швидше, йдеться про світ, у якому соціальні відносини більше не мають на увазі поділ одного й того самого простору. Сама політика вимагає зустрічей між людьми, які живуть у різних просторах та мають різну видимість. Домінуюча утопія – не так контроль, як той факт, що кожен має бути на своєму місці: вчитель, учень і так далі. У той же час проміжні простори, такі як вулиця, контролюються поліцією, яка є організацією видимого так само, як і репресивною силою» [5]. Цю формулу можна

поширити і на соціальні мережі де перетинаються «різноступеневі видимі» і де тих, хто надто пробиває свій голос в будь-який момент можуть заблокувати чи відправити в бан з приміткою «цей контент може призвести до розпалювання конфлікту» тощо.

Таким чином, ми опиняємося в ситуації, коли ілюзорність причетності до вирішення того чи іншого глобального питання вимірюється лише довжиною повідка, який передбачено владними структурами та який може різко увірватися за умови виходу з мовчазного анабіозу. Заклякання в мовчазності – це одна з ключових ознак людини, яка вирошена в кращих традиціях культури мовчання та для якої владний голос політики буде чимось на кшталт божества, якому вона не лише не противиться, але й добровільно поклоняється. В голосі політичного людина не розрізняє жодних інтонацій чи пауз, адже їх там нема. Хоча як говорить Марта Нуссбаум, у всьому, що до нас промовляє (до прикладу, голос автора книги) та несе хоча б мінімальний натяк на щось людяне знайдеться місце для відмінних реакцій на один і той же стимул [2]. А відповідно тут знайдеться місце для вираження певної чесноти. Коли ж немає такого місця ми з упевненістю можемо судити, що ці якості голосу політики не притаманні.

Логіка розвитку культури мовчання вибудовується на тих же принципах, які показав в своєму фільму – «Мовчання» Мартін Скорсезе [8]. Аби досягти влади інколи варто придушити голос нехай навіть через розп'яття по типу Христа або виливання на спину окропу з гейзерів. Зрештою, поступово всі дійдуть в мовчазній згоді до прийняття будь-чого, а відтак, поступово приймуть за належне і свою власну поведінку покірного та невидимого. Джорджо Агамбен вважає, що саме таким чином людині поступово привилася думка, що за владою стоїть сила, яка проявляється в формулах: «їм видніше», «вони краще знають», «то все заради добробуту» чи «безпеки». А це все тому, що політика голосу керується консенсусною логікою. Що покладається на дискурс необхідності. До прикладу, Ж. Ран-

сьєр звертає увагу на політику голосу влади за часів коронавірусного буму. «Сила медичних структур виражається у певному способі поширення голосу, який, по суті, створено як трибуну для економічного експерта. Насправді, ця влада висловлюється не так як носій наукового знання, а радше як менеджер лікарень, ресурси яких були скорочені саме економічними експертами. Медична влада втілює форму радикалізації консенсусної логіки, яку вона сама не створювала» [5].

Саме тому, підійшовши до берегів Персії, Александр Македонський віддав наказ своїм воякам палити кораблі. Їх було мало і відповідно перед багатотисячною армією супротивників, вони легко могли здатися і відступити. Саме тому, Фрідріх Ніцше, який звертається до аналізу мовчання в європейській традиції, каже «Того, хто падає – підштовхни», адже якщо продовжувати підтримувати на плаву існуючий стан справ, людина ніколи не наважиться на те аби самостійно виявити свою волю і щось змінити. Вона так і залишиться десь в бодрийярівській «тіні мовчазної більшості», яка потенційно хоч і здатна до того аби зробити якісь зміни, все ж вдвляючись в сірість маси спільно зі всіма зливається з суцільністю однорідної амеби. «Також здається мені, що найбрутальніше слово, найбрутальніший лист все-таки ввічливіший, і все-таки чесніший за мовчання. Тим, хто мовчить, бракує майже завжди тонкощів і чемності серця; мовчання є запереченням; проковтування за необхідністю створює поганий характер – воно псує навіть

шлунок. Всі мовчуни страждають на погане травлення. Очевидно, я не хотів би, щоб грубість була оцінена надто низько, вона є найгуманнішою формою протиріччя та, серед сучасної делікатності, однією з наших перших чеснот» [6, с. 9]. Говорячи про приєржки ідолів Фрідріх Ніцше звертає увагу на те, що людина має знайти в собі сміливість, тваринний інстинкт, який не дозволить їй виразити обурення.

Замість висновку. Загдуваний нами ще на початку розвідки – перформанс «Культура мовчання», відбувався у декілька етапів та втілювався завдяки багатогодинній роботі митецької команди. Як і будь-яка інша публічна акція він проходив під пильним наглядом контролюючих органів, зокрема, поліції. Для того аби символічно відтворити та продемонструвати поведінку людей під пильним наглядом владних контролюючих органів на початку перформативних дій протестувальники стояли спиною до щільної колони озброєних захисників порядку, а наприкінці – повернулися обличчям. Знаковість останнього жесту мала на меті продемонструвати необхідність погляду у вічі страхам, а також сміливість вираження пригнічених та знедолених. На такий же манер українці повернулися обличчям до світу ще з перших днів війни з воцанням про допомогу: «Закрийте небо!» І навіть довгі розкачування, витримування політичних процедур та формальностей, ігнорування не змусило замовкнути. Адже, інколи мовчання то лише звернення до свого внутрішнього я, збирання з силами для того аби сказати щось важливе.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Derrida, Jacques.** (2009). *La voix qui garde le silence / La Voix et le Ph nom ne.* Paris, Presses universitaires de France, P. 78-98.
2. **Grob, Kristina.** (2014). *Moral Philosophy and the Art of Silence.* Loyola University Chicago. P.191-198.
3. **Lurson, Guillaume.** (2018). *Georges Bataille: mystique et expérience intérieure // Dans Revue de m taphysique et de morale, 3 (N° 99), P. 307-322*
4. **Mauss M.** (1968). *Oeuvres. 1. 1. Les fonctions sociales du sacr .* Paris, 482 p.
5. **Ranciere, Jacques.** (2021). «The issue is to manage to maintain dissensus». Interview by Mathieu Dejean and Jean-Marc Lalanne. *Les Inrockuptibles.* URL: <https://www.versobooks.com/blogs/5132-jacques-ranciere-the-issue-is-to-manage-to-maintain-dissensus>
6. **Nietzsche, Friedrich.** (2017). *Ecce Homo: How To Become What You Are.* Електронний ресурс. Режим доступу: <https://www.litmir.me/bd/?b=454292>
7. **Stacy, Piotr.** (2011). *Tacit agreement, the culture of silence and the politics of voice.* URL: https://www.researchgate.net/publication/316579965_Tacit_agreement_the_culture_of_silence_and_the_politics_of_voice
8. **Scorsese, Martin.** (2016). *Silence.* Film. URL: <https://www.imdb.com/title/tt0490215/>